

Олександр МАЛІЄНКО,
Тарас РОМАНЮК

Свобода, рівність і гідність особи в контексті правового захисту

Актуальність теми щорічної науково-практичної конференції «Свобода, рівність та гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці», що відбулася 23 травня в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, зумовлена не тільки тим, що й досі залишається широке поле діяльності для вчених, котрі теоретично обґрунтовують права і свободи людини, а й передовсім незадовільним рівнем їх забезпечення в реальному житті. Тому, відкриваючи форум, заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, член-кореспондент НАПрН України Володимир Нагребельний підкреслив значення наукових досліджень у цій сфері, бо самі ідеї захисту прав і свобод людини, її честі та гідності, забезпечення справедливості та рівності в суспільстві є визначальними для формування нових сучасних демократичних стандартів суспільного життя. Він закликав науковців активніше вести дослідження з цієї проблематики, включаючи розроблення механізмів для втілення їх результатів у практику та забезпечення гарантій і контролю за дотриманням прав і свобод.

Сама конференція підтвердила, що науковці приділяють означеній темі велику увагу. В програмі заходу було заявлено 115 доповідей учених, викладачів, аспірантів і студентів, у яких всебічно й глибоко проаналізовано стан забезпечення прав людини на свободу і рівність, повагу до її гідності як на законодавчому рівні, так і в повсякденній юридичній практиці.

Тон дискусії задав **начальник відділу зв'язків з державними органами і міжнародними організаціями Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, академік НАПрН Олександр СКРИПНЮК**, який розглянув проблеми правового статусу людини і громадянина в Україні та конституційної модернізації на сучасному етапі.

За словами доповідача, з прийняттям Україною міжнародних стандартів започатковано конституцій-

ні основи становлення якісно нової системи утвердження та захисту прав і свобод людини в нашій державі. Проте відповідні конституційні механізми не можна вважати універсальними та досконалими. І декларативне проголошення основних прав і свобод без реальних механізмів їх реалізації показує неспроможність держави до виконання такої місії.

Окрім того, на думку доповідача, є ціла низка прав і свобод, які не закріплено в Конституції України, проте декларовано міжнародними актами, що їх Україна визнала обов'язковими для себе після 1996 року. Ця проблема обов'язково має бути врегульована в процесі нинішньої конституційної реформи.

Узагальнивши попередні напрацювання вчених, доповідач запропонував 9 перспективних напрямів дослідження прав і свобод людини:

- оптимізація широкого спектра соціальних прав і свобод людини і громадянина, що передбачає наближення взятих зобов'язань до реальних можливостей держави їх реалізувати;

- запровадження юридичних механізмів реалізації прав і свобод людини «нового покоління» (право на мир, інформацію, екологічну та ядерну безпеку тощо);

- удосконалення організаційно-правових форм і механізмів реалізації конституційних прав і свобод, які можуть здійснюватися тільки колективно (право на вибори, референдум, мирні збори, мітинги, марші, демонстрації, страйки тощо);

- створення спеціальних законодавчих механізмів для забезпечення належної реалізації конституційних прав і свобод для людей зі спеціальним статусом (біженці, переміщені особи, особи без громадянства, трудові мігранти, особи, позбавлені волі, особи з обмеженими можливостями, військовослужбовці та ін.);

- узгодження особистих прав і свобод людини і громадянина з правами та свободами таких колективних суб'єктів, як народ України, національні меншини, корінні народи, територіальні громади, політичні партії, профспілки, громадські організації, релігійні общини тощо;

- посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод людини і громадянина й утвердження дієвих механізмів публічної та юридичної відповідальності держави та її органів і посадових осіб за порушення зазначених прав;

– наближення системи конституційних прав і свобод людини і громадянина до загальноєвропейських міжнародних стандартів із урахуванням положень Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції з прав людини та міжнародних договорів, ратифікованих з 1996 року;

– запровадження магістерської підготовки фахівців у сфері правознавства (а не лише правоохоронної) діяльності;

– проведення системної просвітницької та виховної роботи з населенням із метою роз'яснення суті поняття та змісту прав і свобод людини і громадянина; створення юридичних практик у цій галузі.

Постійний представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, академік НАПрН України Анатолій СЕЛІВАНОВ зосередив увагу на доктрині захисту соціальних і політичних прав і свобод громадян в умовах сучасної конституційної моделі судової влади. Зазначивши, що парламент стежить за науковими дослідженнями і враховує їх у законотворчій діяльності, він назвав думку вчених визначальним чинником для формування та вдосконалення правосвідомості законодавців у царині прав та свобод людини.

Як голова Комісії з питань здійснення народоладдя Конституційної Асамблеї, А. Селіванов поінформовав про те, які зміни пропонуються внести до Основного Закону. Насамперед їх потребує перша стаття, в якій необхідно визначити Україну як конституційну державу. Вона вже «доросла до цього рівня», зазначив промовець, хоча поки що не стала демократичною, правовою та соціальною. Можна сказати, лише прагне до такої мети.

Конституційність держави обмежує владу й таким чином виводить право людини і громадянина на перше місце. Сьогодні влада має перевагу в усіх правовідносинах, які регулює конституційне право. Однак загальноєвропейським є те, що саме народ має бути основним активним учасником усіх суспільних відносин та носієм правових ідей і тому від нього має виходити влада, а влада того, хто не отримав її від народу, не може бути легітимною.

Сучасна модель судової системи, на думку промовця, вибудована так, що не вписується повною мірою в конституційну модель. Зокрема, Конституційний Суд постановив, що не може бути касаційного суду в кримінальному і цивільному судочинстві. А законодавець виніс Верховний Суд за межі судової системи, бо він не є касаційною інстанцією. «Тож ви можете звернутися до нього тільки через той суд, який вас скривдив, а хто це визнає? – запитав А. Селіванов. – А напругу до Верховного Суду жоден орган влади чи особа (юридична, фізична) не мають права звернутися».

Народ потрібно залучати до влади, у тому числі до судової, вважає вчений. Як це робити? Сьогодні вже є перші рішення суду присяжних, але на цьому не можна зупинятися. Вибірні мирові судді – один із підходів. Народ повинен мати стосунок до всіх суб'єктів влади, висловлюючи свою волю. А також він може формулювати свої законопроекти (народна ініціатива), що пропонуються закріпити в Конституції.

Тему стандартів прав людини **порушив провідний науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Євген КУБКО**. Важливо, щоб стандарти не тільки були зафіксовані у відповідних документах, а й чітко виконувалися на практиці. На думку промовця, держава вдосконалюватиметься, щоб дотримуватися цих стандартів, бо якщо й надалі вона порушуватиме права людини, то це обернеться для неї великими економічними збитками. Вже є такі прецеденти: державі довелося розплачуватися бюджетними коштами за порушення прав інвесторів.

Тональність виступу **доктора юридичних наук, завідувачки відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, члена-кореспондента НАПрН України Наталії ОНІЩЕНКО** була оптимістичною попри наведену нею сумну статистику, за якою Україна за рейтингом рівня свободи посіла 132-ге місце між Замбією та Південним Суданом. Такий стан речей змушує шукати вихід, отже, розробки вчених мають бути затребуваними.

Попит на такі наукові та доктринальні дослідження зумовлює й те, що стала очевидною необхідність підвищення рівня правової освіти та обізнаності пересічних громадян щодо захисту прав і свобод людини для нормального співіснування в сучасному складному й суперечливому світі. Як резюмувала Н. Оніщенко, свобода, рівність, честь та гідність людини є найкращими «орієнтирами» демократичного становища особи в суспільстві, а тому згадані чинники мають бути постійно в центрі уваги науковців та юристів-практиків, справою їхньої честі, а також запорукою успішного діалогу між державою, владою, суспільством і особою.

У несподіваному ракурсі розглянув поняття свободи **доктор юридичних наук, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судової науки Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, академік НАПрН України Олександр КОСТЕНКО**. З допомогою переконливих аргументів він довів, що свобода може бути небезпечною, проявивши себе в так званому феномені свавілля. Промовець вважає неприпустимим досить поширену ідеалізацію науковцями інституту свободи, бо цілком можливі випадки зловживання свободою (суддями, правоохоронцями, чиновниками чи звичайними громадянами). На думку юриста, свободу, яку ототожнюють із правами, для уникнення зловживань необхідно обмежити відповідними обов'язками, зокрема й на рівні Конституції, адже в суспільстві з низьким рівнем правосвідомості нічим не обмежена свобода загрожує стати свавіллям.

У доповіді **заступника керівника апарату Верховної Ради України – керівника Головного юридичного управління, кандидата юридичних наук Михайла ТЕПЛОКА** наголошувалося на необхідності вдосконалення конституційних положень у сфері забезпечення рівності особи. Модернізація Конституції в цьому напрямі полягає в розширенні та змістовому збагаченні й посиленні реалістичності конституційно-правового статусу людини та громадянина. Доповідач указав на безсистемність закріплення принципу рівності в законодавчих актах. Вкладання різного змісту в одне й те саме поняття в різних актах призводить до спотворення його застосування на практиці, сприяє маніпулюванню цим поняттям і порушенню прав та інтересів пересічних громадян. Тож принцип рівності потребує конституційного закріплення, деталізації з урахуванням сучасних досягнень юридичної науки, національної практики його реалізації та правових позицій міжнародних органів, юрисдикцію яких визнала Україна.

За результатами роботи форуму оргкомітет планує найближчим часом видати IV випуск Щорічного науково-практичного журналу «Альманах права», який міститиме наукові статті учасників конференції.

Фото Миколи БІЛОКОПИТОВА.

